

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра економіки, права та управління бізнесом

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

«___»_____2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістр
зі спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»
за освітньою програмою професійного спрямування
«Муніципальне підприємництво»
на тему: **«СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ СПІВРОБІТНИЦТВА**
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД »

Виконавець:

Студентка ЦЗВФН

Андрузська Катерина Олегівна _____

Науковий керівник:

к.е.н., доцент

Карпов Володимир Анатолійович _____

Одеса – 2024

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	6
1.1. Поняття, завдання та переваги співробітництва територіальних громад.....	6
1.2. Форми співробітництва територіальних громад.....	14
1.3. Процедура організації співробітництва територіальних громад.....	22
Висновки до розділу 1.....	28
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СПІВРОБІТНИЦТВА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	29
2.1. Нормативно-правове забезпечення співробітництва територіальних громад в Україні.....	29
2.2. Аналіз сучасного стану розвитку співробітництва територіальних громад в Україні.....	36
2.3. Проблеми запровадження механізму співробітництва територіальних громад в Україні.....	46
Висновки до розділу 2.....	53
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ СПІВРОБІТНИЦТВА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	54
3.1. Зарубіжний досвід організації та ефективного функціонування міжмуніципального співробітництва.....	54
3.2. Потенціал розвитку управлінського інструментарію підтримки співробітництва територіальних громад в Україні..	64
3.3. Можливості поліпшення якості надання адміністративних послуг в умовах розвитку співробітництва територіальних громад в Україні.....	72
Висновки до розділу 3.....	80
ВИСНОВКИ.....	82
Список використаних джерел.....	86
Додатки.....	93

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Ціллю реформування адміністративно-територіального устрою та системи місцевого самоврядування, що проводиться в Україні є створити спроможні територіальні утворення. Однією із таких можливостей є консолідація зусиль територіальних громад для спільного вирішення проблем соціально-економічного характеру, розв'язання яких окремо громадою (навіть об'єднаною) в звичайний спосіб неможливе чи неефективне. Така консолідація направлена не на створення нової адміністративної одиниці, а спонукає до суттєвого підвищення рівня ефективності ресурсної бази, що використовується суміжними суб'єктами місцевого самоврядування для того, щоб спільно вирішити проблеми територіального розвитку. Значення міжмуніципального співробітництва для розвитку муніципальних утворень у сучасних умовах визначається тим, що воно дозволяє зміцнити господарські зв'язки, оптимізувати розміщення інфраструктури на основі кооперації їх діяльності, виключити неефективні фінансові витрати, пов'язані зі створенням у муніципальних утвореннях дублюючих структур та невиправданою міжмуніципальною конкуренцією муніципалітетів на вирішення найбільш масштабних інвестиційних проєктів, поширити прогресивний досвід у галузі інноваційного розвитку.

Перспективи та механізми співробітництва територіальних громад протягом ряду років є предметом широкого обговорення як в органах державної влади та місцевого самоврядування, так і серед кола вітчизняних науковців. Дослідження проведене на основі використання наукових доробок таких учених, як: Агафонова Г.С., Аранчій Г.А., Барабаш Т.Г., Білак О.П., Бобровська О.Ю., Бородін Є.І., Васильців Т.Г., Васьківська К.В., Врублевський О., Галімуков Ю. О., Глазов О., Граматік Г.П., Гриндей О.І., Громовчук М.В., Єжов М., Журавль Т.В., Ігнат О.В., Ірха К.О., Лайко О.І., Лозінська Л.Д., Маматова Т.В., Маркевич О., Масловська Л.Ц., Мульська О.П., Мусаєва І.А., Незбрицька О., Опар Н.В., Панасенко Н., Пелехатий А.О., Попова К. Г.,

Раделицький Ю.О. , Садовенко А.П., Серeda В.І., Серьогін С.М., Сірик З.О., Смазна Т., Смачний В., Тищенко І., Толкованов В.В., Шаров Ю. П, Шопська Ю. К., Циналєвська І., Чайка А. Науковці багато уваги приділили створенню методико-методологічної основи співробітництва територіальних громад і лише в останні роки з'являються наукові статті, присвячені можливостям економічного зростання громад на основі співробітництва тому дослідження стану та перспектив співробітництва територіальних громад в Україні на сучасному етапі є актуальним.

Мета і завдання роботи – дослідити теоретичні, методологічні та прикладні аспекти співробітництва територіальних громад та визначити перспективи його розвитку.

Для розкриття мети дослідження в роботі необхідно вирішити наступні завдання:

- роз'яснити поняття, завдання та переваги співробітництва територіальних громад;
- розглянути форми співробітництва територіальних громад;
- дослідити процедуру організації співробітництва територіальних громад;
- вивчити нормативно-правове забезпечення співробітництва територіальних громад в Україні;
- провести аналіз сучасного стану розвитку співробітництва територіальних громад в Україні;
- виявити проблеми запровадження механізму співробітництва територіальних громад в Україні;
- охарактеризувати зарубіжний досвід організації та ефективного функціонування міжмуніципального співробітництва;
- визначити потенціал розвитку управлінського інструментарію підтримки співробітництва територіальних громад в Україні;
- обґрунтувати можливості поліпшення якості надання адміністративних послуг в умовах розвитку співробітництва територіальних громад в Україні.

Предметом та об'єкт дослідження. Предметом дослідження виступають перспективи співробітництва територіальних громад. Об'єкт дослідження – процес співробітництва територіальних громад в Україні.

Методи дослідження. В процесі дослідження використовувалися такі загальнонаукові методи як: діалектичний, історичний, теоретичного узагальнення – під час дослідження теоретичних аспектів організації співробітництва; метод аналізу та синтезу – при аналізі поточного стану реалізації договорів про співробітництво територіальних громад в Україні. Згідно характеру дослідження в роботі були застосовані метод моделювання, статистичні методи пізнання для сприяння ілюстрацій теоретичних позицій конкретними прикладами сучасної української та зарубіжної практики ММС.

Інформаційна база дослідження складається з спеціалізованої літератури, законів та інших нормативно-правових актів з проблематики співробітництва територіальних громад в Україні, статистичних даних Міністерства інфраструктури України, матеріалів аналітичних досліджень за результатами впровадження реформи децентралізації.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (63 найменування). Загальний обсяг роботи становить 113 сторінок. Основний зміст викладено на 85 сторінках. Робота містить 8 таблиць, 46 рисунків, 5 додатків.

Публікації та апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження викладено в статті Андрузська К.О., Слатвінська М.О «Формування доходної частини місцевих бюджетів в період воєнного стану на прикладі бюджетів Одеського регіону, що опублікована в збірнику Актуальні виклики інноваційного розвитку економіки людських ресурсів у глобальному вимір: матеріали доповідей I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 26-27 жовтня 2023): присвячується 55-річчю кафедри Управління персоналом та економіки праці [63].

ВИСНОВКИ

Висновки містять найважливіші результати дослідження, теоретичні узагальнення та нові підходи до розгляду проблематики співробітництва територіальних громад, пропозиції щодо його удосконалення в Україні. Найважливіші висновки за результатами дослідження полягають у такому:

1. Співробітництво – це система відносин між двома або декількома територіальними громадами, які здійснюють співпрацю між собою. Співробітництво громад постає як один із пріоритетів реформи місцевого самоврядування в Україні; воно використовується багатьма європейськими країнами як інноваційний інструмент для забезпечення місцевого економічного зростання та сталого розвитку.

2. Правові форми співробітництва територіальних громад – це види співпраці громад, які відрізняються одна від іншої специфікою предмету домовленостей сторін за відповідними договорами. Згідно чинного Закону України «Про співробітництво територіальних громад» передбачається п'ять форм співробітництва. Кожна форма співробітництва має найменування, а її особливості унормовуються не тільки Законом України «Про співробітництво територіальних громад», а ще і низкою відповідних правових норм.

3. Згідно з законодавством, організація співробітництва територіальних громад повинна складатись із ряду етапів, які логічно послідовні та взаємодоповнюючі, кожний етап передбачає вчинення уповноваженими на те суб'єктами низки необхідних дій організаційного, розпорядчого та погоджувального характеру з метою досягнення проміжних та кінцевих цілей. Законодавство передбачає вісім етапів.

4. Система нормативно-правового забезпечення ММС формується з міжнародних документів (ратифікованих, рекомендаційних), державних нормативно-правових актів (конституції, профільного законодавства, міжнародних договорів), регіональних нормативно-правових актів (договорів

регіонального розвитку, міжрегіонального співробітництва, стратегій, програм), локальних документів (статутів, договорів, стратегій, програм, рішень).

5. На основі проведеного аналізу співробітництва територіальних громад з 1.12.2014 року по 1.10.2023 року виявлено наступне: за досліджуваний період укладено 1005 договорів ММС; найбільший приріст договорів спостерігається в 2018 році – 190 договорів, в 2019 році – 224 договорів та в 2021 році -184; за весь період найбільша частка договорів припадає на Полтавську область (15%), 11% складає частка Вінницької області, 9% та 8% мають Львівська та Сумська області, до першої п'ятірки входить також Рівненська область – 7%; якщо порівняти географію укладених договорів до реформи 2020 року з даними за останні три роки, то можна побачити, що з 2021 по 2023 рік значно більша частка областей України залучена до зазначеного проекту; за останні роки Одеська область посідає 5 місце по обсягу укладених договорів; в Одеської області за 2021 – 2023 рік територіальні громади уклали 23 договори співробітництва, з них – 9 договір в соціальній сфері і 14 в інших сферах.

6. Проведений аналіз співробітництва територіальних громад України свідчить, що дане партнерство ще недостатньо розвинуто в країні, має ряд недоліків і потребує удосконалення. До зовнішніх чинників перешкоджання активному запровадженню механізму співробітництва в Україні можна віднести: відсутність стимулів до підвищення ефективності господарювання внаслідок того, що принцип бюджетної автономії поки що не є домінуючим для всіх територіальних громад; недостатня поширеність кращих практик співробітництва територіальних громад; повномасштабні військові дії на території України, що ускладнюють процедуру укладення договорів по співробітництво. До внутрішніх чинників гальмування процесу активізації взаємодії територіальних громад можна віднести: відсутність у територіальних громад гострої потреби в об'єднанні ресурсів в умовах збільшення обсягу місцевих бюджетів у процесі децентралізації; низьку кваліфікацію посадових осіб місцевого самоврядування та відсутність навичок ефективного господарювання.

7. На основі наведених переваг та недоліків співробітництва територіальних громад в Україні розглянуто кращий досвід європейського міжмуніципального співробітництва. Міжнародним досвідом продемонстровано потребу у стратегуванні розвитку територіальних громад в умовах співробітництва, що є чи не єдиним напрямком досягнення успіху та запланованого результату. Виходячи з досвіду сусідів в розвинених європейських країнах, можна сказати, що успішне та комплексне застосування співпраці територіальних громад в Україні потребує системності інституційного забезпечення, яке включатиме: нормативну, методичну, інформаційну та стимулюючу складові. Можемо рекомендувати заходи щодо формування інституційної бази, підтримки та стимулювання співробітництва громад: масштабні проекти впровадження; підвищення якості та доступності державних послуг; внесення змін до ЗУ «Про співробітництво територіальних громад» щодо виділення економічного співробітництва громад та визначення заходів для заохочення такого співробітництва в контексті реалізації переваг щодо участі в міжмуніципальному і міжнародному розподілі праці; розроблення методичного забезпечення реалізації економічного співробітництва як спеціальної та пріоритетної форми співпраці територіальних громад.

8. Інструментарій, який може бути залучений громадами у межах підготовки та реалізації проектів з активізації міжмуніципальної співпраці у сфері місцевого економічного розвитку поділяється на фінансово-інвестиційний, бюджетний, кредитний, грантовий, соціально-економічний. Основними напрямками забезпечення інтенсифікації економічного розвитку на принципах співробітництва територіальних громад вважаємо наступні: надання адресних податкових пільг і спеціальні умови провадження підприємницької діяльності для комплексних інвестиційних проектів, які реалізуються на основі використання апарату співробітництва територіальних громад; надання коштів з державного бюджету на співфінансування інвестиційних проектів співробітництва територіальних громад; запровадження офіційних рейтингів

місцевих посадових осіб громад; забезпечення участі територіальних громад України у транскордонному співробітництві як початкової основи для повноцінного залучення Європейських фондів регіонального розвитку та структурної модернізації.

9. Для визначення шляхів удосконалення розвитку співробітництва територіальних громад нами обрано поліпшення якості надання адміністративних послуг шляхом реалізації спільного проекту створення мобільного ЦНАП. На сьогодні через війну українці та українки стикаються з численними викликами. Оформлення необхідних довідок, посвідчень, отримання базових адміністративних і соціальних послуг в деокупованих та прифронтових районах – одні з них. Таку послугу можуть надавати мобільні ЦНАП. Рекомендуємо укласти договір про співробітництво територіальних сільських громад Харківської області: Вільхівської, Циркунівської та Липецької у формі реалізації спільного проекту мобільного Центру надання адміністративних послуг. Успішна реалізація співробітництва надасть можливість вирішити проблемні питання пов'язані із створенням умов, покращення доступності та якості надання адміністративних послуг для фізичних осіб та юридичних осіб. Результати проведених досліджень дозволяють стверджувати, що облаштування мобільного ЦНАП буде вигідним для громад, які укладуть договір про співробітництво.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 № 1508-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws> (дата звернення 1.06.2023 р.)
2. Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад: інноваційні підходи та інструменти. Серьогін С.М., Шаров Ю.П, Бородін Є.І., Гончарук Н.Т. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2016. 278 с.
3. Врублевський О. Співробітництво територіальних громад (бібліотечка місцевого самоврядування). Видання друге. К.:ТОВ «Видавництво «ЮСТОН», 2018. 56 с
4. Барабаш Т.Г. Фінансові передумови об'єднання та співробітництва територіальних громад в Україні. *Наукові праці НДФІ*. 2014. № 2. С. 44-52.
5. Співробітництво територіальних громад (міжмуніципальне співробітництво – ММС): Навчально-практичний посібник: За заг. редакцією Толкованова В.В., Журавля Т.В. Київ. 2016. 154 с.
6. Толканов В.В. Розвиток міжмуніципального співробітництва: вітчизняний та зарубіжний досвід: навч. посіб. Київ: Крамар, 2011. 261 с.
7. Гриндей О.І. Міжмуніципальне співробітництво – інноваційна форма місцевого розвитку. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія : Державне управління. 2015. Т. 263, Вип. 252. С. 54-58.
8. Практичний посібник з питань формування спроможних територіальних громад: навч. посіб. за заг. ред. : С.М. Серьогіна. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. 164 с
9. Глазов О. Методико-прикладні засади співпраці територіальних громад. Scientific journal «MODELING THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC SYSTEMS» С. 161 – 166

10. Практичний коментар Закону України «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 року № 1508-VII Відомості Верховної Ради. 2014. № 34, 38 с.
11. Ігнат О.В. Співробітництво територіальних громад у сфері адміністративних послуг: позитивні ефекти, форми та документовані процедури. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. №4. С. 40 - 44
12. Садовенко А.П., Серeda В.І., Масловська Л.Ц. Сталий розвиток суспільства: навч. посібник АМУ. К.: ТОВ „Компанія ВАІТЕ». 2009. 239 с.
13. Незбрицька О. Форми співробітництва територіальних громад. Педагогічний часопис Волині. 2019. №1(12). С. 94 – 101
14. Раделицький Ю.О. Розвиток співробітництва територіальних громад як інструмента забезпечення їх спроможності. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Випуск 36. С. 103 – 108
15. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/card2#Card> (дата звернення 1.06.2023 р.)
16. Глазов О. Нормативно-правове забезпечення співробітництва територіальних громад України: глобальний вимір. *Innovation and Sustainability*. 2022. №2. С. 184–190.
17. Попова К.Г. Теоретизація основ місцевого самоврядування в аспекті сучасних управлінських реформ. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 4. С. 290–297.
18. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/984_011 (дата звернення 15.06.2023 р.)

19. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/page3>. (дата звернення: 01.06.2023).
20. Про затвердження Порядку формування та забезпечення функціонування реєстру про співробітництво територіальних громад : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 15.08.2014 № 225. URL: <http://www.minregion.gov.ua/> (дата звернення: 01.06.2023)
21. Про затвердження Примірних форм договорів про співробітництво територіальних громад: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 27.08.2014 р. № 233. URL: <http://www.minregion.gov.ua/> (дата звернення: 01.06.2023)
22. Сірик З.О. Проблеми та можливості співробітництва територіальних громад України. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 16 С. 102 – 107
23. Мусаєва І.А. Сутність організаційного механізму державного управління фінансовим забезпеченням регіону. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 3. С. 208 -215.
24. Територіальна громада як базова ланка адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реформування. К.: НІСД, 2016. 61
25. Резерви співробітництва територіальних громад. URL: <http://www.gromada.lviv.ua/analytic/1049> (дата звернення: 01.06.2023)
26. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія за ред. В.С. Кравціва, І.З. Сторонянської. Львів: ДУ Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України. 2020. 531 с.
27. Ігнат О.В., Маматова Т.В. Сучасний стан та перспективи розвитку управлінського інструментарію підтримки співробітництва територіальних громад в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2019. Т. 7 № 5. С. 12-21
28. Аналітичний звіт щодо практики використання потенційними суб'єктами співробітництва примірних форм договорів про співробітництво

- територіальних громад. Київ. 2020. URL: http://www.minregion.gov.ua/wpcontent/uploads/2020/06/Analit_Zvit_Spivrobotn.pdf (дата звернення: 12.06.2023).
29. Реєстрі договорів по співробітництву територіальних громад. URL: <https://mtu.gov.ua/content/reestr-dogovoriv-pro-spivrobotnictvo-teritorialnih-gromad.html> (дата звернення: 5.10.2023)
30. Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. URL: <https://decentralization.ua/uploads/attachment/> (дата звернення: 5.10.2023)
31. Агафонова Г.С., Ірха К.О. Внутрішній і зовнішній виміри співробітництва територіальних громад в Україні. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2022. Випуск 4(56). С. 30 - 36
32. Лозинська Т.М., Аранчій Г.А. Напрями удосконалення співробітництва територіальних громад в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. №1. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1939> (дата звернення: 13.10.2023)
33. Васьківська К.В., Пелехатий А.О., Галімук Ю.О., Лозинська Л.Д. Співробітництво територіальних громад в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/> (дата звернення 23.09.2023).
34. Чайка А. Кластерний підхід при співробітництві територіальних громад. URL: <https://samoorg.com.ua/blog/2019/09/11/klasterniy-pidhid-pri-spivrobotnitstvi-teritorialnih-gromad/>. (дата звернення 25.09.2023).
35. Бєлов Д.М., Громовчук М.В., Білак О.П., Барабаш Т.Г. Панасенко Н. Бєлов Д.М., Громовчук М.В., Білак О.П. Міжмуніципальне співробітництво в структурі транскордонного співробітництва. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Випуск 72. Частина 2. С. 226 – 230
36. Барабаш Т.Г. Фінансові передумови об'єднання та співробітництва територіальних громад в Україні. *Наукові праці НДФІ*. 2014. Вип. 2. С. 44–52.
37. Концептуальні засади організації міжмуніципального співробітництва в форматі «місто-село»: світова практика. Інститут громадського суспільства.

2019. URL:<https://www.csi.org.ua/news/kontseptualni-zasady/>(дата звернення 14.10..2023)
38. Toolkit Manual Inter-municipal Cooperation. URL: <https://rm.coe.int/imc-intermunicipal-co-operation/1680746ec3> (дата звернення: 10.10.2023).
39. Trutkowski C. Understanding InterMunicipal Cooperation. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168067fd2c> (дата звернення: 14.10.2023).
40. Governing rural-urban partnerships: lessons from the field. Bologna. 2019. URL: <http://www.oecd.org/cfe/regionalpolicy/Session%20III%20presentations.pdf> (дата звернення: 11.10.2023)
41. Огляд ситуації щодо впровадження партнерств міських та сільських територіальних громад в умовах децентралізації та змін у державній регіональній політиці в Україні. Аналітична записка. Інститут громадського суспільства. URL: <https://www.csi.org.ua/news/30-zhovtnya-vidbudetsya-prezentatsiya-doslidzhennya-oglyad-sytuatsiyi-shhodo-vprovadzhennya-partnerstv-miskyh-ta-silskyh-terytorialnyh-gromad-v-umovah-detsentralizatsiyi-ta-zmin-u-derzhavnij-regionaln/>(дата звернення: 14.10.2023)
42. Глазов О.М. Практика співробітництва територіальних громад України в умовах децентралізації. *БізнесІнформ*. 2022. №7. С. 74 - 78
43. Панасенко Н. Напрями диверсифікації інструментарію економічного співробітництва територіальних громад. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 2. Том 2. С. 150 - 154
44. Глазов О. М. Методико-прикладні засади співпраці територіальних громад. Scientific journal «MODELING THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC SYSTEMS». 2022. №2. С. 161 - 164
45. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text> /(дата звернення: 16.10.2023)
46. Сірик З.О. Шляхи використання зарубіжного досвіду міжмуніципального інвестиційного співробітництва. *Проблеми економіки*. 2018. № 1 (35). С. 15 -21

47. Лайко О.І., Граматік Г.П. Оцінка сталого розвитку міст і громад в контексті територіально-господарського співробітництва. Оглядова стаття. *Economic journal Odessa polytechnic university*. 2020. №№3(13). С. 40 – 46
48. Ігнат, О., Маматова, Т. Сучасний стан та перспективи розвитку управлінського інструментарію підтримки співробітництва територіальних громад в Україні. *Аспекти публічного управління*, 2019. № 7(5). С. 12-21.
49. Бобровська О.Ю. Ресурсна теорія в проекції на розвиток територіальних громад. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2019. Вип. 1(19). URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2018-01\(19\)/14.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2018-01(19)/14.pdf) /(дата звернення: 16.10.2023)
50. Васильців Т.Г., Мульська О.П., Шопська Ю.К. Засоби фінансового контролю розвитку об'єднаних територіальних громад. *Регіональна економіка*. 2021. №1 (99). С. 81-90.
51. Опар Н.В. Центр надання адміністративних послуг (ЦНАП) як спосіб надання адміністративних послуг населенню: теоретичний аспект. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. № 2 (33). С. 5 – 9
52. U-LEAD з Європою. URL: <https://tsnap.ulead.org.ua/> /(дата звернення: 16.10.2023)
53. Ігнат О.В. Співробітництво територіальних громад у сфері адміністративних послуг: позитивні ефекти, форми та документовані процедури. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 4. С. 40 -44
54. Смачний В. Розвиток організаційного механізму співробітництва територіальних громад. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 4(43). С. 129 – 138
55. Адміністративні послуги в контексті децентралізації. *Юридична газета*. 2020. № 27-28. С. 523-529.
56. Положення про Центр надання адміністративних послуг. URL: <https://dozvil.ua> /(дата звернення: 17.10.2023)

57. День з мобільним ЦНАП: перший досвід та поради громадам. URL:<https://tsnap.ulead.org.ua/news/den-z-mobilnym-tsnap-pershyj-dosvid-taporady-gromadam/> (дата звернення: 17.10.2023).
58. Критерії оцінки організації та діяльності центру надання адміністративних послуг (ЦНАП) URL: <https://snap.in.ua/>.(дата звернення: 17.10.2023).
59. Особливості використання мобільних ЦНАП у період карантину. Інформаційні матеріали Програми «U-LEAD з Європою». URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12322/>.(дата звернення: 17.10.2023).
60. Смазна Т. Системи надання адміністративних послуг в Україні. *Європейські перспективи*. 2021. №1. С. 40-45.
61. Лайко О., Єжов М., Циналевська І. Механізми та інструменти стимулювання міжмуніципального економічного співробітництва у територіальних громадах України. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2021. Вип. 26. С. 28 - 40
62. Тищенко І. Співробітництво територіальних громад у сфері надання адміністративних послуг. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 170 – 174
63. Андрузська К. О., М.О. Слатвінська. Формування доходної частини місцевих бюджетів в період воєнного стану на прикладі бюджетів Одеського регіону. *Актуальні виклики інноваційного розвитку економіки людських ресурсів у глобальному вимір: матеріали доповідей І Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 26-27 жовтня 2023): присвячується 55-річчю кафедри Управління персоналом та економіки праці / уклад. О.М. Петровська; за заг.ред.: А.І. Ковальова, О.С. Літвинова, І.В. Познанської. Одеса: ОНЕУ, 2023 С. 43-45.*